

RADOVAN VUKADINOVIĆ

OCJENE SOVJETOLOGA O RAZVOJU ISTOČNE EVROPE

Nakon II svjetskoga rata, u sklopu općeg porasta značenja političkih nauka – sovjetologija – kao nova grana politologije, koja se posebno bavi istraživanjima Sovjetskog Saveza doživjela je neobično brzo afirmaciju i iznenađan uspon. Istovremeno, sovjetolozi su postali aktivni analitičari i u izvjesnom smislu futurolozi daljnjeg razvoja SSSR-a i ostalih socijalističkih država. Zbog toga je razumljivo da bez obzira na trenutačni stupanj učešća sovjetologa u neposrednom kreiranju vanjske politike pojedinih zapadnih država, a naročito SAD, njihove analize, ocjene i naznačene perspektive daljnjeg razvoja zauzimaju istaknuto mjesto. U procesu formuliranja politike prema Istočnoj Evropi sovjetolozi su, naročito u vrijeme predsjednika Kennedyja i kasnije Johnsona, unijeli nove koncepcije, koje su na bazi realnijeg ocjenjivanja općeg razvoja Istočne Evrope imale za cilj da osiguraju trajnije i znatno angažiranije američko prisustvo u istočnom dijelu Evrope, te da na taj način stvore prostor za provođenje nove i znatno šire vanjskopolitičke linije prema tom značajnom dijelu svijeta.

Zbog mjesta i mogućeg konkretnog značenja koje danas ima sovjetologija u profiliranju vanjskopolitičkih stavova, veći skupovi predstavnika te nove istraživačke oblasti pobuđuju pažnju šire političke i naučne javnosti, jer je, pored izrazito naučnih analiza u tokovima njihovog razmatranja, moguće vidjeti i korišćene budućih praktičkih rješenja. Kako je veza između teorije i prakse na tom polju zaista velika, i pored činjenice što se radi o naučnim sastancima sovjetologa koji nisu uvijek i direktni planeri vanjskopolitičkih akcija, razumljivo da ta mišljenja u većoj ili manjoj mjeri mogu imati svog odraza i na postavljanje konkretne politike.

Upravo zbog toga nedavni reprezentativni simpozij,* održan u Evropskom koledžu u Burgesu pod naslovom »Narodne demokracije nakon Praga«, zaslužuje posebnu pažnju, kako po broju svojih renomiranih sudionika, tako isto i po načinu i sadržaju rada.

* U organizaciji Evropskog koledža iz Bruges. Simpozije je održan od 27–29. ožujka, 1969.

Kvalitetan sastav referenata osigurao je skupu zavidan naučni nivo na kome su u većini slučajeva vođene i zaista mnogobrojne i raznolike diskusije. Izborom teme organizatori su željeli s različitih aspekata osvijetliti problematiku razvoja Istočne Evrope, smatrajući da upravo svestrana historijska, ekonomska i politička analiza pruža široke mogućnosti za efikasnije preciziranje trendova daljnjeg kretanja u suvremenim uvjetima.

Nakon uvodnog izlaganja o sadašnjem razvoju Istočne Evrope i nekim vidovima intervencije u ČSSR, koje je imalo pretežno informativni karakter, prof. Piotr Wandycz s Varškog sveučilišta podnio je vrlo zanimljiv referat o pokušajima stvaranja poljsko-čehoslovačke i jugoslavensko-bugarske konfederacije, koji je trebao da u izvjesnom smislu stvori historijsku podlogu daljnjeg razmatranja i da na neuspjelom pokušaju formiranja dvaju većih državnih organizama ukaže na tadašnje sovjetske stavove. Studija prof. Wandycza, koji se, inače, već duže vremena veoma seriozno bavi tim pitanjem, zaista je uspješna i ne može joj se u najvećoj mjeri odreći objektivnost u naučnom pristupu. Isto tako tačna je i konstatacija da za razliku od SAD, koje su nastojale da odmah nakon rata pomognu formiranje zapadnoevropskog sistema veza, Sovjetski Savez na bazi jasno zacrtanih Staljinovih koncepcija razvoja socijalizma u jednoj zemlji, nije težio objedinjavanju zemalja narodne demokracije, a pogotovo ne stvaranju većih jedinica. Zasnivajući svoje veze sa zemljama narodne demokracije, prvenstveno na bilateralnim kontaktima, Sovjetski Savez se odlučno suprotstavio projektima o formiranju dvije konfederacije, posebno jugoslavensko-bugarsskoj koja je iz određenih političkih razloga imala više šansi da uspije u tom vremenu. Pored odličnog poznavanja izvornih materijala, prof. Wandycz je ipak u izvjesnoj mjeri neispravno interpretirao jugoslavenske stavove, koji nikada nisu bili ispunjeni tako velikim ambicijama, kako to Wandycz sugerira, i u kojima je, savim sigurno, bilo nemoguće tražiti isticanje želje za realizacijom nekih posebnih velikodržavnih interesa ideološke ili političke prirode.

Profesor M. Kuby iznio je neka razmišljanja o položaju Istočne Evrope u okviru opće globalne bipolarizacije, u kojoj se, pored tendencija za izmjenom položaja istočnoevropskih država, sve te eventualne promjene stavljaju prvenstveno u zavisnost funkcioniranja bipolarnog svijeta, koji prema Kubyu pruža malo prostora za djelovanje većeg broja subjekata. Rješavanje ključnih evropskih pitanja također je vezano uz opći bipolarni sistem u okviru čijih pomjeranja je moguće tražiti nove prostore za slobodnije djelovanje Istočne Evrope.

Nacionalizmu kao novom i značajnom faktorom razvoja Istočne Evrope, naročito nekih zemalja tog područja, bilo je posvećeno na čitavom simpoziju veoma mnogo mjesta. O korjenima, ostvarenjima i perspektivama nacionalizma u Istočnoj Evropi podnio je referat G. Ionescu, profesor Londonske škole ekonomskih i političkih nauka, a s koreferatima su sudjelovali M. Spinelli, direktor Instituta za međunarodnu politiku iz Rima i prof. M. Lemberg sa sveučilištu u Frank-

furtu. Razlike u pristupu kao i ocjenama domašaja nacionalizma, a posebno njegove današnje praktične vrijednosti, bile su sasvim evidentne. Dok se na jednoj strani smatralo da je upravo nacionalizam najveća šansa razvoja Istočne Evrope, drugi dio sudionika simpozija suprotstavio se ovakvim tvrdnjama, ukazujući na historijske tradicije istočnoevropskog nacionalizma i brojna nerješena pitanja koja mogu otežati daljnji razvoj unutar tih zemalja i međusobno ih još više udaljiti. Osim toga, nacionalizam bi mogao postati jako oružje u rukama istočnoevropskih režima, kojim bi se mogle ojačati njihove vlastite pozicije i time stvoriti nova situacija. Detaljnom analizom suvremenih kretanja i primjerima iz nedavne prošlosti obje strane su nastojale obrazložiti svoje tvrdnje i potkrijepiti njihovu vrijednost.

Ekonomska suradnja u okvirima Savjeta za uzajamnu ekonomsku pomoć analizirala se s ekonomske i političke tačke gledišta u kompleksu odnosa između socijalističkih zemalja. Direktor političkog i ekonomskog planiranja J. Pinder iz Londona u svom referatu pod naslovom: »SEV – Istočnoevropsko zajedničko tržište«, osvrnuo se na dosadašnje etape razvoja organizacije, tražeći paralele između SEV-a i EEZ-a koje je zaista teško povući. Njegove projekcije daljnjeg razvoja viših formi zajedničkog djelovanja bile su veoma skeptične, za razliku od brojnih sudionika diskusije i referata profesora Montiasa s Yalskog sveučilišta koji je posebno insistirao na značenju trenutka kad će se eventualne reforme unutar te organizacije izvesti. Nakon intervencije pet zemalja u ČSSR, kad se društveno-politički razvoj Istočne Evrope kreće u velikoj mjeri u znaku prvenstvenog isticanja sovjetskih koncepcija i napora za političkim i ekonomskim ograničavanjem nacionalnog suvereniteta, moguće je očekivati da će upravo zagovornici integracije: SSSR, DDR i Poljska nastojati zaustaviti daljnji razvoj različitih nacionalnih pristupa na bazi postojećih nacionalnih interesa, podređujući ih tzv. višim interesima socijalističke zajednice. Takva aktivnost, prema mišljenju prof. Montiasa, može u velikoj mjeri zaustaviti procese ekonomskih reformi ili ih usmjeriti u drugom, svakako neekonomskom pravcu, što ponovno od SEV-a ne može učiniti efikasnu međunarodnu, a pogotovo ne organizaciju ekonomsko integracionog karaktera. Ali pored toga, političko značenje SEV-a će neočekivano porasti.

Profesor W. J. Feld sa sveučilišta u Louisiani veoma opširno je izložio stavove istočnoevropskih zemalja i Sovjetskog Saveza prema mogućnostima integracionog kretanja. Iskustva EEZ, iako se ne mogu sasvim primijeniti na Istočnu Evropu, mogla bi biti u izvjesnoj mjeri od koristi, posebno u vrijeme kad se očekuje da će ta suradnja biti podignuta na viši nivo. Upravo na primjeru EEZ istočnoevropske države mogle bi vidjeti sve dobre i loše strane integracionih procesa. Međutim, profesor Feld je integraciju unutar SEV-a ograničio na moguće stvaranje sistema (jednog ili čak više) koji bi, ukoliko dođe do stvaranja zajedničke političke volje članica mogli doprinijeti formiranju efikasnijih ekonomskih regiona nezavisnih, ili bar manje zavisnih, od sovjetske kontrole. Osim sovjetskih protuakcija, koje

u velikoj mjeri mogu zaustaviti takav razvoj, prof. Feld naznačio je i istočnoevropski nacionalizam kao moguću zapreku koja danas otežava takvo kretanje, te je i zbog toga, također, neizvjesno kojim će putem Istočna Evropa krenuti u svom daljnjem ekonomskom razvoju.

Zanimljivo osvježenje u razmatranju integracionih kretanja unio je svojim referatom profesor V. Pavlat s Visoke ekonomske škole u Pragu, koji je argumentirano ukazao na tekuće organizacione napore koji idu u pravcu jačeg povezivanja i što tješnjeg ekonomskog udruživanja država članica SEV-a. Ukoliko se takav proces nastavi, prof. Pavlet smatra, da je uskoro moguće očekivati radikalnije izmjene u strukturi organizacije koje će otvoriti put integraciji istočnoevropskih privreda. Ti tokovi naročito su se ubrzali nakon intervencije, i čini se da ih podržava većina članica, tako da bi se moglo očekivati prihvaćanje novih rješenja bez većih unutrašnjih potresa. Prema riječima prof. Pavleta, ekonomska integracija zahvatit će samo članice SEV-a i ne predviđa se da bi mogla Jugoslavija ući u te nove procese tješnje suradnje.

Profesor C. Gasteyger iz Atlanskog instituta iz Pariza u svom referatu pod naslovom: »Dileme Istočne Evrope« nastojao je prezentirati suvremeni politički razvoj i istaknuti faktore koji bi s vremenom mogli utjecati na postepenu liberalizaciju. Postavljajući u direktnu zavisnost mogućnost progresivnijeg razvoja istočnoevropskih zemalja od izmjena u Sovjetskom Savezu, Gasteyger je posebno podvukao sadašnje energične sovjetske zahtjeve za uniformiranim pristupom u rješavanju najvažnijih političkih, ideoloških, ekonomskih i vojnih pitanja, gdje SSSR smatra da ne smije biti nikakvih odstupanja. Ukoliko pak, dođe do izvjesnih transformacija manjeg stupnja, Sovjetski Savez odmah reagira kao da su povrijeđeni njegovi vitalni interesi, odnosno kako se to ističe novom tzv. Brežnjevljevom doktrinom – interesi socijalističke zajednice.

Zbog stupnja sadašnjih veza koje povezuju Istočnu Evropu sa Sovjetskim Savezom, Gasteyger smatra da bi, i pored izvjesnih pokušaja za provođenjem promena, bilo sasvim nerealno očekivati korekture većeg opsega, te da iz toga proizlazi zaključak da Zapad mora prihvatiti Istočnu Evropu onakvu kakva jeste. Ali, i pored toga, Zapad bi sa svoje strane trebao utjecati na izvjesne promjene naročito u situacijama kad ni sovjetsko rukovodstvo nije sasvim odlučno niti jedinstveno. Kao konkretan primjer sovjetskih dilema, on je naveo tiješnu većinu na sjednici Politbiroa CK KPSS kad se odlučivalo o intervenciji u ČSSR, smatrajući da je upravo to bio trenutak u kome je Zapad, odnosno NATO, svojim prisustvom mogao staviti do znanja da se protivi takvom načinu rješavanja sporova, te se time moglo bar pokušati, u izvjesnom smislu, suzbiti radikalne stavove sovjetskih »jastrebova«.

Profesor Zbigniew Brzezinski, koji sigurno pada u red najistaknutijih sovjatologa, raniji specijalni savjetnik predsjednika Johnsona a sada direktor Istraživačkog instituta za pitanja komunizma na sveučilištu Columbia, dobio je zadatak da u završnom referatu ukaže na

osnovne tendencije i perspektive razvoja Istočne Evrope nakon Praga, te da se na taj način, u izvjesnom smislu sumiraju zaključci prethodnih izlaganja.

Svoje izlaganje Brzezinski je započeo iznošenjem svoje poznate tvrdnje da: SAD nikada nisu imale efikasnu vanjskopolitičku koncepciju prema Istočnoj Evropi i da su i u prvom svjetskom ratu i kasnije to područje smatrale periferijom međunarodnih odnosa. Nakon neuspjele realizacije »globalne slobode« iz II svjetskog rata, SAD su se posebno iza 1956. pomirile s činjenicom da Sovjetski Savez ima u tom području predominantnu ulogu i da su njegovi politički, vojni i ekonomski interesi primarni. Međutim, polarizacija unutar socijalističkog svijeta šezdesetih godina omogućila je postepeno stvaranje drugačijeg pritupa, koja je sve više išao u isticanju novih mogućnosti djelovanja u pravcu realizacije određenih američkih ciljeva i u tom području. Ti ciljevi ogledaju se prema Brzezinskom u težnjama za ostvarenjem nezavisnosti i demokracije u svakoj istočnoevropskoj zemlji, čime se posredno može utjecati na slabljenje njihovih veza sa Sovjetskim Savezom. Realizaciju tih novih zadataka započela je provoditi administracija u vrijeme Kennedya, a kasnije Johnsona kada su, kako to ističe Brzezinski, udareni i prvi temelji ozbiljnijeg sagledavanja problematike Istočne Evrope i mogućnosti da se SAD više angažiraju u tom dijelu svijeta.

Nakon intervencije u ČSSR na kojoj se Brzezinski nije posebno zadržavao, u Istočnoj Evropi je izvedena daljnja podjela unutar istočnoevropskih država, koje počinju sve više da se razlikuju, naročito u rješavanju svojih internih pitanja. Krajnju desnicu (socijalističke režime, kako ih naziva Brzezinski) tvore danas DDR i Poljska gdje vladajuća elita nastoji nacionalizam, šovinizam i antisemitizam ugraditi u osnove državne i partijske strukture. Procesi demokratizacije razvijaju se s različitim opsegom u ČSSR, Rumunjskoj i postepeno, ali sigurno u Mađarskoj, čime se vrši i određeni pritisak na sovjetsko društvo u kojem se, također, osjeća jaz između rukovodeće elite i širokih masa, a posebno je vidljiv ferment nezadovoljstva unutar intelektualnih krugova.

U takvoj situaciji, i pored manifestiranja sovjetske vojne sile i činjenice da je Istočna Evropa i ekonomski usko povezana sa SSSR-om, popuštanje zategnutosti u širokim globalnim okvirima treba nastaviti. U taj proces Istočnu Evropu i SSSR treba aktivno uključiti. Optimalni plan razvoja međunarodnih odnosa i Istočne Evrope Zbigniew Brzezinski vidi u:

- pomaganju Istočne Evrope da uđe, prije svega, u evropske ekonomske institucije, a pored toga da se bilateralni kontakti Istok-Zapad proširuju na kulturnom, političkom pa čak i na vojnom planu, bez obzira na rezultate koji se mogu postići,
- pozitivnom korištenju današnjeg ogromnog političkog i ekonomskog interesa koji vlada za Istočnu Evropu, posebno u praktičnom djelovanju američke vanjske politike, koja bi morala jasno staviti do

znanja Sovjetskom Savezu da se neće ići na odvajanje istočnoevropskih država od SSSR-a, ali da će Zapad pomagati sve interne procese koji idu u pravcu nezavisnijeg i demokratskijeg razvoja tih zemalja,

– nepochodnosti koordiniranog djelovanja SAD i Zapadne Evrope zbog čega je naročito potrebno da sva zapadna tijela i dalje jačaju, te da se u détente ude zajedničkim snagama s čvrstom osnovom i jasnom koncepcijom,

– privlačenju SSSR-a i istočnoevropskih država u konkretne napore koji idu za popuštanjem u Evropi, veoma oprezno procjenjujući razvoj istočnoevropskog nacionalizma koji može postiti i regresivan faktor u pojedinim zemljama tog područja,

– stvaranju na takvoj osnovi zajednice tzv. razvijenih naroda kao dijelu većeg međunarodnog sistema u kome bi se postepeno znatno smanjile ideološke razlike i napetosti.

S obzirom na bogatstvo prezentiranog materijala, brojne intervencije i diskusije, u pokušaju da se razmatranja bar informativno prikažu u vidu nekih zaključaka, teško je naznačiti sve tokove analiza Istočne Evrope kojih je u Brugesu bilo zaista mnogo. Ipak, i pored toga, moguće je pokušati bar djelomično ukazati na osnovne elemente koji su u izvjesnom smislu dio širih razmatranja o mjestu današnje Istočne Evrope, naporima za povezivanjem istočnoevropskih zemalja i perspektivama šireg popuštanja na liniji Istok-Zapad.

U prvom redu, značajno je da je izraženo uvjerenje da se hladnoratovska situacija iz pedesetih godina više ne može ponoviti i da nakon intervencije u ČSSR, premda u drugačijim uvjetima, evropski dijalog uz aktivno učešće istočnoevropskih zemalja treba nastaviti. Istočna Evropa sa socijalističkim društveno-ekonomskim uređenjem tretira se danas kao politička realnost, i nema nikakvih izgleda za nastanak nekih novih koncepcija koje bi na bazi ranijih doktrina »oslobodjenja« ili »roll backa« pokušavale iskoristiti sadašnji trenutak. Ipak, prevladava mišljenje da se nakon intervencije u ČSSR u Istočnoj Evropi izvršila daljnja veoma oštra polarizacija i pomažu sve procese koji idu u pravcu nezavisnijeg razvoja i smanjenja veza sa Sovjetskim Savezom. I pored izvjesnih zajedničkih interesa sa SAD, Sovjetski Savez i dalje ostaje kao glavni protivnik i zbog toga slabljenje sovjetskog savezničkog sistema omogućava stvaranje dodatnih teškoća sovjetskom rukovodstvu, kako u Evropi tako isto i u Aziji. Takav pravac kretanja i ograničenije mogućnosti sovjetskog mješanja u unutrašnje stvari istočnoevropskih zemalja trebale bi omogućiti slobodniji razvoj u Istočnoj Evropi, u prvom redu na ekonomskom planu. No, uz ta mišljenja prisutne su i drugačije ocjene sadašnje situacije, a posebno teškoća koje SSSR ima na Istoku. Tvrdi se da će upravo azijski konflikt ojačati pozicije neostaljinista i pristalica politike sile, te da će se u želji da održi apsolutni status quo u Evropi, Sovjetski Savez

biti prije svega zainteresiran za puno održanje sadašnjeg nivoa veza s Istočnom Evropom, te će nastojati spriječiti sve promjene do kojih bi moglo doći u tim zemljama.

Međutim, jedan dio posebno američkih sovjetologa smatra da bi bilo nepravedno i za dugoročne interese SAD čak nepoželjno podržavati samo neke istočnoevropske države i razvijati samo s njima ekonomske, političke i kulturne veze, dok bi ostale zemlje bile sasvim izvan američkog djelovanja. Takva američka politika mogla bi uroditi obrnuti mrezultatima od očekivanih, tj. još većim zatvaranjem i izoliranjem dijela istočnoevropskih zemalja. U počecima djelovanja nove američke administracije vide se upravo takve intencije, za koje se smatra da ne mogu dati pozitivna rješenja i da će istovremeno, u velikoj mjeri, udaljiti SAD od jednog dijela istočnoevropskih država.

Zajednički postavljena američko-zapadnoevropska politika prema Istočnoj Evropi trebala bi dati značajne rezultate, posebno ukoliko bude provedena u vrijeme kada se i američko-sovjetski odnosi pomiču u pravcu šireg dijaloga. Detaljno analizirajući stupanj sadašnjih sovjetsko-američkih veza i njihove daljnje perspektive, sovjetolozi su došli do zaključka da u sadašnjem trenutku obje strane pokazuju manju ili veću spremnost da započnu s dijalogom u kome ima niz pitanja gdje se interesi dvije sile podudaraju ali i sudaraju, te će biti potrebno uložiti mnogo truda da se ta sporna pitanja bar umanje, ako ne i sasvim odstrane. S tim u vezi posebno zanimljiv bio je predlog prof. Brzezinskog za redovitim sastancima predstavnika Istoka i Zapada koji se zapravo nadovezuju na njegov raniji prijedlog o potrebi održavanja redovnih dvodnevnih sastanaka sovjetskih i američkih lidera. Ti bi se sastanci trebali održavati jednom svake godine bez obzira na konkretno stanje odnosa i mogućnosti rješavanja pojedinih pitanja i mogućnosti, odnosno nemogućnosti rješavanja pojedinih pitanja iz široke skale postojećih uzajamnih problema. Susreti takve vrste stvarali bi permanentno povoljniju klimu, ispunjenu uzajamnim postepenim povjerenjem i stanovitim psihološkim akomodiranjem, što bi sve zajedno trebalo voditi polaganom poboljšavanju međunarodnih odnosa i smanjenju tenzija. Uzajamno redovno kontaktiranje i bolje osobno poznavanje doprinosilo bi tako otklanjanju eventualnih iracionalnih poteza, otvaralo bi prostor da se, i u najdelikatnijim momentima u kojima se svjetski mir nalazi u pitanju, potraže zajednička američko-sovjetska rješenja, koja bi otklonila teškoće.

Institucionalizirane forme suradnje istočnoevropskih država promatrane su, u prvom redu, u kontekstu razvoja situacije nakon intervencije u ČSSR i najavljenih izmjena. Posebno je na značenju dobio mehanizam Varšavskog ugovora koji je postao neobično važan za sovjetsko rukovodstvo u političkom i vojnom smislu. S obzirom na ulogu SSSR-a u Evropi, njegovo fizičko prisustvo u većini zemalja članica, i na važnost isporuka sovjetskog naoružanja, Sovjetski Savez, i pored nekih novih procesa unutar te organizacije, ostaje i dalje naj-

važniji faktor koji će odlučivati u najvećoj mjeri o funkcioniranju tog instrumenta okupljanja, koji dobiva novo mjesto u naporima za bržim i efikasnijim integriranjem Istočne Evrope.

Druga značajna organizacija – Savjet za uzajamnu ekonomsku pomoć – promatra se u svjetlu najavljenih promjena koje bi u velikoj mjeri trebale izmijeniti dosadašnji tempo povezivanja na ekonomskom polju i sve više ga postavi u pravcu ekonomskog integriranja. Jedan dio sovjatologa smatrao je da je dosadašnji 20 godišnji razvoj pokazao da je, zbog primata političkih sredstava, ta organizacija malo pokazala i da se ni sada neće stvri radikalnije mijenjati, bez obzira na politički trenutak i nivo ekonomskog razvoja Istočne Evrope. Predominatna pozicija SSSR-a u organizaciji, asimetrička suradnja i sve veći procijep između SSSR-a i istočnoevropskih zemalja otvara putove za stvaranje različitih nacionalnih koncepcija, koje počinju sve više uzimati u obzir vlastite nacionalne interese, što sa svoje strane nužno usporava pokušaje integriranja.

Međutim, na drugoj strani niz sudionika simpozija suprotstavio se ovakvim prognozama za koje se tvrdilo da polaze od statičkih procjena, insistirajući na činjenici da se upravo posljednjih nekoliko mjeseci znatno dinamizirao rad tog organizma i da će SEV postati važna poluga sovjetskog modela integracije Istočne Evrope u kome će pored izrazito novih kriterija i dalje ostati snažno prisutni politički elementi. To, zapravo, integraciju u čisto ekonomskom smislu može učiniti manje vrijednom, ali njezin politički domašaj bit će neobično značajan za sve daljnje procese unutar Istočne Evrope.

Razmatrajući istočnoevropske zemlje nakon intervencije u ČSSR, sovjatolozi su uložili, ipak, malo truda da se posebno osvrnu na korjene, uzroke i utjecaj intervencije na daljnja kretanja u odnosima između socijalističkih država, a naravno i u razvoju širih evropskih veza. Stoga se dobiva utisak da je taj događaj prihvaćen bez većeg iznenađenja i bez neke posebne želje da se bar u moralnom smislu ta akcija odlučno osudi. Polazne pozicije, naročito američkih sudionika skupa, kao da su se posebno priklonile analiziranju ukupnosti međunarodnih odosa i na tom tlu djelovanje SSSR-a, prevenstveno na bazi politike sile, i to u bilateralnim relacijama, ističući, pri tome, svu važnost očuvanja svjetskog mira, uz stalnu potrebu kooperacije dvije super sile. U takvom razmatranju ostali kriteriji znatno su izgubili na svojoj vrijednosti i nisu mogli dobiti značajnije mjesto. Paralelno s tim i niz značajnih subjekata i faktora međunarodnih odnosa, koji su danas ne samo prisutni već i vrlo aktivni u općoj strukturi međunarodne zajednice, bili su sasvim zapostavljeni na račun jednostranog isticanja značenja i mogućeg dometa djelovanja supersila.

Sila primjenjena na jednoj strani, i odgovor silom na drugoj, razumljivo da ne mogu nikako tvoriti željeni ekvilibrijum odnosa, a uza svu veliku ulogu koju u mirnom razvoju međunarodne zajednice imaju dvije super sile, realizacija tog velikog cilja nije i ne može biti samo njihovo djelo. Tendencija da se izjednače pozicije dvije velike sile, istaknu njihovi navodno predominantni interesi u pojedinim zo-

nama i globalnim pozicijama obrazlože njihove akcije, dovode sasvim jasno do neprihvatljivih zaključaka, bez obzira na to što se na njih kasnije nadovezuju ukazivanje na potrebu započinjanja sovjetsko-američkog i interevropskog dijaloga.

Stanovite ocjene razvoja američko-sovjetskih odnosa i kasnijeg pristupa širem evropskom détente otvoreno su ukazivale i na daljnja konkretna rješenja, postavljajući izvjesne zahtjeve u odnosu na zapadnevropske saveznike SAD. Ranija američka koncepcija o dijalogu Istok-Zapad u koji zapadni svijet treba ući jedinstveno, s tačno zacrtanim stavovima, sada, nakon intervencije u ČSSR, kad je istočni blok još razjedinjeniji, ponovno je istaknuta kao navodni preduvjet uspjeha. Pojedina nacionalna rješenja, koja bi išla za samoinicijativnim poboljšavanjem evropskih odnosa, smatraju se nepoželjnima, pa čak i štetnima za pozicije Zapada kao cjeline.

Sasvim je jasno da se takvo integrirano blokovsko pregovaranje poklapa i s prijedlozima druge strane, te je ustvari i iza jednog i drugog prijedloga vidljiv interes velikih sila da se njihove pozicije sačuvaju i da se, eventualno, popuštanje, također, odvija pod njihovom striktnom kontrolom. Veoma je problematično da li bi taj blokovski dijalog mogao dati neke konkretne pozitivne rezultate, i da li je to najbolje sredstvo za rješavanje evropskih, a samim tim i znatno krupnijih problema.

Dosadašnji primjeri iz međunarodnih odnosa jasno pokazuju da je, i pored snažnog razvoja institucionaliziranih oblika zajedničkog djelovanja, najbolji put konstruktivnog rješavanja svih spornih pitanja moguće ostvariti samo uz puno pridržavanje principa nezavisnosti, nemiješanja i ravnopravnog djelovanja svih članica međunarodne zajednice, oslobođenih blokovskih stega i opsljedica koje one nužno sa sobom nose. Naravno, u tom skupnom i svestranom dijalogu koji treba da vodi općem popuštanju zategnutosti i poboljšavanju međunarodnih odnosa u cjelini, svoje mjesto treba da imaju i super sile jer su njihove pozicije, posebno u Evropi, veoma značajne. Ali, i pored svoje ogromne snage, ukoliko se želi demokratizirati međunarodne odnose i doprinijeti istinskom ozdravljenju odnosa dvije super sile treba da uz svoja prava preuzmu i još veće obaveze, i da time aktivno potpomognu stvaranje trajnih demokratskih odnosa, postavljajući svoje nacionalne interese na isti nivo s interesima ostalih sudionika velikog dijaloga.

Jedino na takvoj osnovi može se graditi novi međunarodni sistem oslobođen tendencija za potčinjavanjem, prevladavanjem ili podjelom manjih država između velikih. U tom, svakako, dugotrajnom procesu zadatak svih evropskih zemalja bio bi, da bez obzira na kom polu se nalaze, zajedničkim snagama pripremaju teren za ravnopravne i u osnovi demokratske razgovore jednakih partnera zainteresiranih za očuvanje mira, sigurnosti i općeg prosperiteta.